

# Zinātnes Vestnesis

LPSR ZINĀTŅU AKADEMIJAS UN LATVIJAS ZINĀTŅIEKU SAVIENĪBAS INFORMATĪVAIS BIĒTENS

IZNĀK KOPŠ 1989. GADA SEPTEMBRA

1990. GADA JANVĀRIS NR. 1 (3)

LATVIJAS PSR  
ZINĀTŅU AKADEMIJAS  
KOPSAPULCE

KATALOGS

1989. g. 26. oktobrī notika Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas kopsapulces sesija, kura apsprieda jautājumu par zinātnisko pētījumu koordinēšanu un vadišanu republikā.

Tās darbā piedalījās Latvijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētājs V. Bresis, LKP CK sekretārs J. Oherins, Latvijas PSR Valsts plāna komitejas priekšsēdētāja pirmais vietnieks A. Gūtmanis, LKP CK daļas vadītājs A. Grudulis. Bija uzaicināti arī akadēmijas institūtu zinātnisko padomju locekļi, augstskolu un nozaru zinātniskās pētniecības institūtu pārstāvji.

Ievadvārdus teica Akadēmijas prezidents akad. B. Puriņš. Kopsapulce noklausījās un apsprieda akadēmiķu J. Lielpētera un E. Grēna ziņojumus par zinātnisko pētījumu jaunu vadības mehānismu Latvijā. Jaunā mehānisma pamatā ir zinātnes vadības un koordinēšanas sistēmas saistība ar finansēšanu; projektu konkursu plaša izmantošana finansēšanā; kontraktu izmantošana zinātnieku iesaistīšanai konkrētu darbu izpildē, izdarot nepieciešamos grozījumus darba likumdošanas aktos; tādas zinātniskās ekspertīzes sistēmas izveide, kura dotu slēdzienus par pētījumu pieteikumiem un rezultātiem; sistēma attiecas uz to pētījumu (galvenokārt fundamentālo) daļu, kura tiek finansēta no republikas budžeta vai citiem republikas līdzekļiem; priekšlikumus par konkrētu pētījumu finansēšanu izstrādā speciālisti zinātnieki. Minēto principu realizēšanai jāizveido Latvijas zinātnes padome, kuras locekļu vienu pusi ievēlē proporcionāli no visiem republikas aktīvi strādājošiem zinātniekiem, bet otru pusi ievēlē vadošo zinātnisko centru (Zinātņu akadēmija, augstskolas u. c.) kopsapulces vai padomes. Jāpanāk Zinātņu akadēmijas

A Ž 1066

1-12

N-502-1-91



un augstskolu darbības maksimāla tuvināšanās, it īpaši pārejot uz jaunām augstākās izglītības organizācijas formām. Zinātņu akadēmijai kopīgi ar zinātniski spēcīgākajām augstskolu katedrām jārealizē studentu apmācība atbilstošos līmeņos.

Priekšlikumi par jauno zinātnes vadības mehānismu izstrādāti, piedaloties Latvijas Zinātnieku savienībai. Tie bija izsūtīti iepriekšējai apspriešanai 40 zinātniskajām iestādēm ārpus Zinātņu akadēmijas, un tie guvuši republikas vadošo augstskolu un nozaru zinātniskās pētniecības institūtu atbalstu.

Debatēs runāja 15 cilvēku.

Akad. M. Beķers aizrādīja, ka jaunizveidojamās Latvijas Zinātnes padomes sistēma pagaidām ir visai sarežģīta un tas var radīt vajadzību pēc skaitliski liela apkalpojošā aparāta; tā augšējo robežu vajadzētu noteikt ne lielāku par 10—15 cilvēkiem. Akad. E. Jakubaitis uzsvēra nepieciešamību ievērot zinātniskā darba kvalitāti un ražību; finansēšanā ir iespējams arī tāds variants, kad  $\frac{1}{3}$  līdzekļu tiek izdalīta meklējumu pētījumiem,  $\frac{1}{3}$  iegūst ar konkursu palīdzību,  $\frac{1}{3}$  iegūst ar līgumu palīdzību. RPI rektors akad. E. Lavendelis atzīmēja, ka zinātnei kopumā ir jābūt rentabīlai; pašlaik ārvalstu valūtu varētu iegūt, realizējot savas zinātniskās idejas un rezultātus. Akad. J. Stradiņš norādīja uz Zinātņu akadēmijas lielo ieguldījumu republikas zinātnes koprezultātā un tāpēc Latvijas Zinātnes padomes sastāvā akadēmijai jābūt apmēram 35—40% pārstāvju; jaunajā zinātnes vadības mehānismā bažas vispirms izsauc tas, vai būs iespējams realizēt objektīvu ekspertīzi. LVU rektors PSRS Tautas deputāts kor. loc. J. Zaķis norādīja uz to, ka šobrīd republikas valsts budžets kā tāds neeksistē, un tāpēc ļoti sarežģīti ir paredzēt zinātnes nākotni. Kor. loc. K. Svarcs runāja par samērā lielo fizikas un matemātikas īpatsvaru fundamentālajā zinātnē republikā un tajā pašā laikā niecīgu šo zinātnieku pārstāvniecību Akadēmijas Fizikas un tehnisko zinātņu nodaļā. Prof. I. Lazovskis (RMI) atzīmēja, ka zinātne zaudē savu pievilcību jaunatnes acīs; medicīnas zinātnes attīstība prasa tās integrēšanu ar fiziku, ķīmiju u. c. Kor. loc. A. Blinkena uzsvēra, ka kultūras zinātniskai izpētei Latvijā jāpiešķir prioritāte.

Debatēs vēl runāja akad. R. Kārklīšs, zin. doktori M. Šimanska, I. Vītols (LVU), G. Duburs, J. Porietis (LVU), zin. kand. J. Dzelve (LVU).

Latvijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētājs V. Bresis savā runā uzsvēra, ka jāveic radikāla ekonomikas reforma un Zinātņu akadēmijai aktīvi jāpiedalās jauna tautsaimniecības modeļa izstrādē.

Zinātņu akadēmijas kopsapulce nolēma akceptēt akadēmijas Prezidija komisijas izstrādātos priekšlikumus par zinātnisko pētījumu vadības mehānismu Latvijā. Vēl jāprecizē jaunizveidotās Latvijas Zinātnes padomes sastāvs, kā arī tās funkcijas attiecībā pret citām zinātniski organizatoriskajām struktūrām republikā. Griezties Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijā ar priekšlikumu izstrādāt Latvijas PSR Likumprojektu par zinātņi.

Akadēmijas Prezidijam uzdots uz akceptēto priekšlikumu pamata sagatavot iesniegumu Latvijas PSR Ministru Padomei un lūgt atļauju Zinātņu akadēmijas Prezidijam, Latvijas Augstskolu rektoru padomei un Latvijas Zinātnieku savienības valdei izveidot Latvijas Zinātnes padomi priekšlikumos paredzētajā kārtībā.

Lēmumā atzīmēts, ka pārejas posmā uz Latvijas neatkarību nepieciešams zinātnes un citu nozaru attīstības nosacījums ir republikas tiesības pašai lemt par republikas budžeta izlietošanu, ievērojot arī fundamentālo pētījumu un Latvijai prioritāri nepieciešamo zinātņu nozaru harmoniskas attīstības intereses.

Kopsapulce izskatīja arī organizatorisku jautājumu.

Akadēmijas prezidents akad. B. Puriņš nolāsīja Kopsapulcei savu iesniegumu, kurā viņš lūdz Kopsapulci atbrīvot viņu no akadēmijas prezidenta pienākumiem sakarā ar to, ka veselības stāvokļa dēļ nevar sekmīgi savienot prezidenta pienākumu pildīšanu ar zinātnisko darbu Neorganiskās ķīmijas institūta elektroķīmijas laboratorijā, kuru viņš vada.

Apspriedusi akad. B. Puriņa iesniegumu, Kopsapulce nolēma atbrīvot akademiķi B. Puriņu no akadēmijas prezidenta pienākumiem pēc viņa paša lūguma sakarā ar veselības stāvokli, atstājot viņu par Prezidija locekli. Uzdeva akademiķim B. Puriņam turpināt pildīt prezidenta pienākumus līdz jauna prezidenta izvēlēšanai. Kopsapulce izteica akad. B. Puriņam pateicību par sekmīgo darbību sarežģītajā valsts, republikas un Zinātņu akadēmijas pārbūves laikā.

Kopsapulce nolēma organizēt jauna prezidenta vēlēšanas 23. novembrī.

Šī jautājuma apspriešanā piedalījās akademiķi V. Latišenko, A. Drīzulis, A. Mālmeisters, J. Stradiņš, E. Grēns, zinātņu doktori J. Freimanis, J. Svinka.

Kopsapulce apstiprināja Pagaidu nolikumu par akadēmijas prezidenta un viceprezidentu izvēlēšanas un atbrīvošanas kārtību. Tiesības izvirzīt prezidenta un viceprezidenta amata kandidātus ir akadēmijas locekļiem (īstenajiem locekļiem un korespondētājlocekļiem), Prezidijam, nodaļām un akadēmijas institūtu zinātniskajām padomēm. Īstenajam loceklim ir tiesības izvirzīt arī pašam sevi. Kandidāti akadēmijas Kopsapulcē izklāsta savas darbības koncepcijas un programmas galvenās tēzes. Pēc kandidātu referātu noklausīšanas un apspriešanas Kopsapulce pāriet pie aizklātas balsošanas, kurā saskaņā ar LPSR ZA Statūtiem piedalās tikai īstenie locekļi. Ja neviens no kandidātiem 1. balsošanas kārtā nesaņem ievēlēšanai vajadzīgo balstu skaitu, notiek 2., vajadzības gadījumā arī 3. kārtā.

Nemot vērā LPSR ZA Statūtu 39. punktu, akadēmijas Kopsapulce var ar  $\frac{2}{3}$  akadēmijas īsteno locekļu balsu vairākumu prezidentu vai viceprezidentu atbrīvot pirms pilnvaru izbeigšanās termiņa un uz laiku, kas palicis līdz kārtējām akadēmijas Prezidija vēlēšanām, ievēlēt jaunu. Kopsapulce jautājumu par to izskata, ja šādu iesniegumu iesniedz prezidents (viceprezidents) pats vai  $\frac{1}{3}$  no to personu kopskaita, kam Kopsapulcē vēlēšanās ir lēmēja vai padomdevēja balsis.

Kopsapulce apstiprināja arī nolikumus par Latvijas PSR ZA goda locekļiem un ārzemju locekļiem.

Par Latvijas PSR ZA goda locekļiem ievēl izcilus zinātniekus, tautsaimniecības, kultūras un izglītības darbiniekus, kuri dzīvo un strādā Latvijā vai kuriem ir ciešas saites ar Latviju un tās zinātnisko vai citu problemātiku. Ievēlot goda locekļus, ZA rodas papildus iespējas nostiprināt saites ar Latvijas un Latvijas izcelsmes zinātniekiem un citiem izcilu darbiniekiem, lai sekmētu LPSR ZA Statūtos pasludināto mērķu sasniegšanu. Tiesības ieteikt LPSR ZA goda locekļu kandidātus ir ZA īstenajiem locekļiem un korespondētājlocekļiem, ZA institūtiem un biedrībām, Latvijas augstskolām. Akadēmijas goda loceklim ir tiesības piedalīties akadēmijas Kopsapulcēs un attiecīgās nodaļas kopsapulces sēdēs ar lēmējtiesībām; saņemt informāciju par Zinātņu akadēmijas un attiecīgās ZA nodaļas darbību; publicēt rakstus LPSR ZA žurnālos un iesniegt grāmatas izdošanai LPSR ZA izdevniecībā.

Par Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas ārzemju locekļiem ievēl izcilus pasaules zinātniekus, kuri dzīvo un strādā ārzemēs. Tā LPSR Zinātņu akadēmijai rodas papildus iespējas nostiprināt kontaktus ar pasaules zinātņi, sekmējot LPSR ZA Statūtos pasludināto mērķu sasniegšanu. Ārzemju locekļu ieteikšanas un ievēlēšanas kārtība un tiesības ir apmēram tādas pašas, kā goda locekļiem.

Zinātņu akadēmijas Kopsapulce izskatīja akadēmiķa J. Stradiņa priekšlikumu un nolēma Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas 62. punktu izteikt (iepriekšējā redakcijā, kur paredzēts, ka grozījumi Statūtos stājas spēkā tikai pēc tam, kad tos apstiprinājis Latvijas PSR Ministru Padome) šādā redakcijā:

«Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Statūti grozāmi ar Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Kopsapulces lēmumu, kas pieņemts ne mazāk kā ar 2/3 akadēmijas īsteno locekļu un korespondētājocekļu balsu. Statūtu izmaiņas stājas spēkā vienu mēnesi pēc to pieņemšanas. Par izdarītām izmaiņām Statūtos Latvijas PSR Zinātņu akadēmija informē Latvijas PSR Ministru Padomi.»

Ar to Kopsapulce savu darbu beidza.

*Akadēmijas Prezidija sekretariāts*

## J. Lielpēteris

### ZIŅOJUMA TĒZES ZA KOPSAPULCEI

Zinātņu akadēmijas kopsapulcē, kas notika š. g. 6. aprīlī, tika kritizēta pastāvošā zinātnisko pētījumu koordinācijas sistēma kā formāla un neefektīva. Kopsapulce uzdeva ZA Prezidijam organizēt Fundamentālo pētījumu jauna, demokrātiska mehānisma izstrādāšanu, saistot to ar republikas saimnieciskā aprēķina modeli. Sajā nolūkā Prezidijs izveidoja komisiju, kuras sastāvā kopā ar Akadēmijas speciālistiem iekļāva augstskolu un Latvijas zinātnieku savienības (LZS) pārstāvjus.

Paralēli ZA Prezidija izveidotās komisijas darbam pēc Valsts plāna komitejas pasūtījuma līdzīgu darbu veica LZS. Pēc PSRS Zinātnes un tehnikas komitejas pieprasījuma akad. E. Jakubaiša vadībā tika izstrādāta savienoto republiku Zinātņu akadēmiju fundamentālo pētījumu vispārējās koncepcijas projekts.

Priekšlikumi jaunam zinātnisko pētījumu vadības mehānismam Latvijā, par kuriem man uzdots kopā ar akad. E. Grēnu ziņot Akadēmijas kopsapulcei, ietver gan ZA Prezidija komisijas un LZS ierosinājumus, gan arī papildinājumus, ko iesūtījušas vairāk nekā divdesmit republikas zinātniskās iestādes. Priekšlikumu teksts, kas publicēts arī laikrakstos «Сіпа» un «Советская Латвия», izsniegts ZA locekļiem. Sakarā ar to es savā ziņojumā izklāstīšu tikai šīs koncepcijas pamatprincipus un galvenās ievirzes, kā arī savu attieksmi pret dažiem, manuprāt, diskutējamiem jautājumiem.

Priekšlikumu pamatā ir likts zinātņu vadības demokrātisma princips — zinātnes vadība tiek uzticēta pašu zinātnieku izveidotam augstākam zinātnes vadības orgānam, kas nosaukts par Latvijas zinātnes padomi, kura savukārt sadarbojas ar republikas Augstāko Padomi. Šāda jauna orgāna izveidošana saistāma ar atbilstošām republikas likumdošanas izmaiņām. Latvijas zinātnes padome kā augstākais republikas zinātnes vadības orgāns risina jautājumus par zinātnes attīstības stratēģiju un taktiku.

Otrs svarīgākais koncepcijas pamatprincips ir nepieciešamība savienot zinātnes vadības un finansēšanas sistēmas, kas agrāk bija atdalītas. Sakarā ar to Latvijas zinātnes padomes kompetencē paredzēta republikas zinātnes budžeta sadale.

Vadības sistēmai, kas balstīta uz minētajiem pamatprincipiem, jānodrošina republikas zinātnes potenciāla konsolidācija neatkarīgi no zinātnisko un augstāko mācību iestāžu pakļautības. Tai jāveicina tautsaimniecības un zinātnes vienota attīstība.

Jāņem vērā, ka zinātnei kā cilvēka intelektuālas darbības izpausmei nav ģeogrāfisku robežu — zinātni Latvijā nevar atdalīt no zinātnes pasaulē un zinātnes Padomju Savienībā. Zinātnē varbūt vairāk nekā jebkurā citā cilvēku darbības sfērā jāpastāv starptautiskai darba dalīšanai. Cits jautājums, ka patreiz šī darba dalīšana lielā mērā neeksistē, un tas ir viens no jautājumiem, kas būtu jārisina Latvijas zinātnes padomei. Tāpēc mums jāņem vērā un jāizmanto visi iespējamie republikas zinātnes finansēšanas avoti. Galvenie no tiem šobrīd ir republikas valsts budžets, PSRS valsts budžets, tautsaimniecības nozaru un uzņēmumu līdzekļi, dažādi speciāli fondi, zinātnisko iestāžu līdzekļi, banku aizdevumi, starptautiskie zinātnes attīstības fondi.

Koncepcijā paredzēts, ka fundamentālie pētījumi galvenokārt jāfinansē no Latvijas un PSRS valsts budžeta. Vēl jāapgūst pieredze piedalīties starptautiskos un ārvalstu nacionālos zinātniskos konkursos. Nozaru zinātni var daļēji finansēt arī no republikas budžeta gadījumā, ja republikas sabiedrība ir tieši ieinteresēta šādu pētījumu rezultātos un tiem nav cita finansēšanas avota.

Kā jau minēju, tiek ierosināts izveidot republikas augstāko zinātniskās vadības orgānu — Latvijas zinātnes padomi. Šī padome lemj par zinātnes budžeta sadali, vadoties no zinātniski pētniecisko tēmu pieteikumiem un zinātnes racionālas attīstības republikā, ievērojot gan zinātnes attīstības iekšējās likumsakarības, gan tautsaimniecības intereses.

Lai nodrošinātu objektīvu pieeju esošo līdzekļu sadalei, Latvijas zinātnes padome balstās uz ekspertu veiktās analīzes rezultātiem. Bez tam, sadalot budžeta līdzekļus, plaši izmantojama konkursu sistēma.

Ir ierosināts mehānisms republikas zinātnes padomes izveidošanai. Paredzēts, ka padomē varētu būt apmēram 40 augsti kvalificētu speciālistu, kas aptvertu visas zinātnes nozares un lielāko daļu zinātnisko iestāžu. Mehānisma būtība — puse no padomes locekļiem tiek ievēlēta uz vispārējiem pamatiem, puse tiek deleģēta no zinātniskiem kolektīviem pēc noteiktām pārstāvniecības normām. Pārstāvniecības normas nosaka un vēlēšanas organizē darba grupa, kurā ietilpst dažādu iestāžu pārstāvji. Koncepcijas apspriešanas gaitā ir ierosināti divi alternatīvi vēlēšanu varianti: 1) tiešas vēlēšanas, 2) divpakāpju vēlēšanas, iepriekš tieši ievēlot elektorus. Manuprāt, šis jautājums ir diskutējams.

Komisija, kas izstrādāja priekšlikumus, nonāca pie secinājuma, ka budžeta līdzekļi jādala divās daļās: viena daļa izmantojama bāzes finansēšanai, otra daļa jāsadala konkursu ceļā. Jautājums par šo divu daļu attiecībām ir vēl apspriežams. Šķiet, ka humanitārajās zinātnēs bāzu finansējuma relatīvajam līmenim jābūt augstākam nekā dabas un it sevišķi tehniskajās zinātnēs. Vislabākais variants būtu sākuma periodā bāzes finansējumu saglabāt iepriekšējā līmenī un izdalīt papildu līdzekļus sadalīt konkursu kārtībā.

Ir vēl viens jautājums, kura iepriekšējā apspriešanā domas dalījās. Lielākā daļa komisijas locekļu uzskatīja, ka Latvijas zinātnes padome līdzekļus sadala tieši pa akceptētām tēmām. Otra daļa, tai skaitā lauksaimniecības, medicīnas un pedagoģijas zinātņu pārstāvji par labāku atzīst divpakāpju sadales sistēmu — Zinātnes padome sadala pa nozarēm, tālāk nozares speciālisti pa tēmām. Būtu vēlams, lai kopsapulces dalībnieki šajā jautājumā izteiktu savu viedokli. Domāju, ka iespējams arī kompromisa variants — naudu pa tēmām sadala nozaru speciālisti un par to ziņo Zinātnes padomei, kas savukārt var ietekmēt līdzekļu sadalījumu nākošajā gadā. Var būt arī jaukts variants.

Ierosināti sistēmai jāsāk darboties ar 1991. gadu.

Tomēr, lai iegūtu pieredzi jaunās sistēmas darbībā, vēlams eksperimenta kārtā par ierobežotām naudas summām izsludināt atsevišķus kon-

kursus jau nākošā gada otrajā pusē. Atbilstošos līdzekļus varētu ņemt no Valsts plāna komitejas rezerves.

Rezumējot teikto, gribētu uzsvērt, ka, realizējot jauno zinātnes vadības mehānismu, obligāti jāievēro fundamentālo pētījumu attīstības nodrošinājums. Mēs nevaram atļauties ar finansēšanas mehānismu sagraut labas zinātniskās skolas, zinātnieku kolektīvu darbību, kas norit augstā zinātniskā līmenī pat tad, ja dotajā brīdī attiecīgie pētījumi šķiet republikai nevajadzīgi. Jāņem vērā, ka labi, perspektīvi pētījumu virzieni veidojas gadiem ilgi.

Novērtējot ierosināto zinātnisko pētījumu vadības sistēmu kopumā, vēlreiz jāzina, ka tā guva atbalstu visā iepriekšējās apspriešanas gaitā. Ceru, ka to atbalstīs arī ZA kopsapulce.

Tomēr, vērtējot reālo stāvokli zinātnē, jāatzīst, ka ierosinātā sistēma pati par sevi būtiskas izmaiņas republikas zinātnē neradīs, ja paralēli netiks atrisinātas vairākas citas problēmas. Nav reāla pamata cerībām, ka tuvākajos gados zinātnēi atvēlēto līdzekļu apjomi varētu būtiski pieaugt un tuvuoties tam nacionālā ienākuma procentam, ko zinātne saņem attīstītās rietumvalstīs. Lai būtiski palielinātu zinātnes lomu republikas tautas saimniecībā un kultūras attīstībā, jāatrod ceļi, kā paralēli vadības mehānisma pārveidei risināt vairākas citas problēmas.

Viena no tādām problēmām ir radīt apstākļus jauno zinātnieku izaugsmei. Šo problēmu, acīmredzot, var atrisināt tikai ciešā sadarbībā ar augstskolām.

Ne mazāk svarīga ir zinātnes materiāli tehniskās bāzes nostiprināšana. Diez vai mēs varam cerēt, ka tuvākajos gados uzlabosies centralizētā sagādes un kapitālās celtniecības sistēma. Mums pašiem jādomā, vai varēsim pārdot savu zinātnisko produkciju par valūtu, lai par to iegādātos zinātnisko aparāturu. Bet varbūt jānoorganizē šādas aparātūras ražošana republikā, izmantojot Akadēmijas iestādēs esošās iestrādes? Varbūt jāiet vēl kādi citi ceļi. Vai mēs varam radīt savu kapitālās celtniecības bāzi? Pat, ja mēs to izveidotu, kur ņemsim celtniecības materiālus?

Ne mazāk svarīgi ir zinātnieku sociālās apgādātības jautājumi. Pēc arodkomitejas ziņām, ZA 1988.—1989. gadā uzbūvējusi 22 dzīvokļus, no Izpildkomitejas nav saņēmusi nevienu, bet dzīvokļu rindā ir apm. 700 cilvēku.

Un beidzot par zinātniski tehnisko progresu republikā. Ierosinātā sistēma ir zinātnes vadības sistēma. Pati no sevis automātiski tā neveicinās zinātniski tehnisko progresu. Tikai ar ekonomisku un tiesisku sviru palīdzību var panākt, lai ražotāji būtu ieinteresēti zinātnes sasniegumu izmantošanā tautas saimniecībā. Saimnieciskā mehānisma izveide ir republikas ekonomiskās vadības orgānu uzdevums. Ja šāds pašregulējošs mehānisms netiks izveidots, tad nav jēgas arī zinātnes vadības jaunajam mehānismam.

Jaunajā zinātnes vadības mehānismā paredzēta dziļa esošā stāvokļa analīze. Tā ļaus izdarīt secinājumus par racionāliem zinātnes attīstības ceļiem. Tas prasīs lielu darba ieguldījumu un arī ne mazus naudas līdzekļus. Tomēr gribētos izteikt pārliecību, ka ieguldītais darbs un līdzekļi nebūs veltīgi.

## LATVIJAS UNIVERSITĀTE VAKAR UN ŠODIEN (runa Lielajā aulā 1989. g. 30. septembrī)

Jūsu Magnificence, akadēmiskā saime, dāmas un kungļi!

Latvijas Universitātes, Latvijas nacionālās augstskolas vēsture un šodienas cieši saistīta ar latviešu nācijas likteņgaitām. Divdesmitais gadsimts atbrīvoja milzīgus nacionālus un sociālus spēkus, kas sagrāva impērijas un uz to drupām radīja jaunas nāciju valstis, kas bija katras nācijas, arī latviešu nācijas ideāls. Sveicot Latvijas Republikas nodibināšanu, Rainis rakstīja:

Līdz ar lielo gaismu, kas pa nakti ausa,  
Ir mana tauta augšā cēlusies.  
Bij grūta celšanās un ak, cik gausa,  
Bet gaišs ir rīts un skaista diena būs.

Latvijas Universitāte iecerēta, dzimusi un augusi līdz ar Latvijas suverenitāti un nikuļojusi līdz ar šīs suverenitātes liegšanu.

Padomju Latvijas valdība ar 1919. g. 8. februāra dekrētu vācu okupācijas laikā izveidoto Tehnisko augstskolu pasludināja par Latvijas Augstskolu ar latviešu un krievu mācību valodu. 1919. g. 2. augustā prof. V. Valdena un P. Dāles vadītā sākumā Politehniskā institūta reorganizācijas, bet vēlāk Latvijas Augstskolas organizācijas komisija izveidoja 9 fakultāšu subkomisijas un septembra sākumā sāka mācību spēku izraudzīšanu.

Latvijas Universitātes Satversmi izstrādāja komisija K. Kundziņa vadībā. Kā pagaidu likumu valdība LU Satversmi izdeva 1922. gadā un ar 1922./23. mācību gadu Latvijas Augstskola kļuva par Latvijas Universitāti. Saeima ar dažiem labojumiem LU Satversmi pieņēma 1923. g. 23. martā. Saskaņā ar šo Satversmi nu bija valstī augstākā zinātnes un izglītības iestāde, kuras uzdevumi bija veicināt zinātnisko pētniecību un gatavot darbiniekus ar augstāko izglītību.

Latvijas Augstskolas darbs sākās 29. septembrī. Deviņās fakultātēs bija 110 mācību spēki (starp tiem 23 profesori un 34 docenti) un 940 reģistrēti studenti. Augstākās izglītības iegūšanai latvietim vairs nebija jāmeklē citas augstskolas, nebija jāmacās krievu vai vācu valodā. Latvijas Augstskolas mācību spēki veidojās, pirmkārt, no bij. Rīgas Politehniskā institūta palikušajiem mācību spēkiem, otrkārt, Latvijas Augstskolā ieradās strādāt latviešu zinātnieki no daudzām Krievijas, kaimiņvalstu un ārzemju augstskolām, jo sveštautiešiem valdot Latvijā, latviešu zinātnieki darbu nereti meklēja ārpus Latvijas. Sevišķa nozīme mācību spēku korpusa veidošanā bija Tērbatas Universitātei. Tērbatas Universitātē līdz 1918. gadam bija mācījušies ap 1500 latviešu, bet no viņiem par profesoriem kļuvuši 62 latvieši.

Latvijas Augstskolai bija vairākas būtiskas atšķirības no padomju laikā dibinātās augstskolas. Pirmkārt, padomju augstskolā bija tikai tehniskās fakultātes, bet jaunā Latvijas Augstskola bija vienota tipa augstskola — universitāte ar tehniskajām, dabas un humanitārajām fakultātēm. Otrkārt, padomju augstskolā lekcijas varēja lasīt latviešu un krievu valodā, bet 1919. g. rudenī atvērtais augstskolā par mācību valodu tika noteikta latviešu valoda. Latviešu valoda tādējādi pirmo reizi tika pasludināta par vienīgo augstskolas mācību un zinātnes valodu. Treškārt, padomju augstskolā mācību spēki skaitījās augstskolas skolotāji, bet jaunajā augstskolā mācību spēkus pēc zinātniskajiem nopelniem, tāpat kā visās universitātēs, dalīja lektoros, docentos un profesorus. Ceturtkārt, atšķirībā no 8. februārī dibinātās augstskolas, kur no studentiem neprasiya iepriekšējo izglītību un iestājeksaņenus, par šīs augstskolas studentiem varēja kļūt personas ar pilnu vidusskolas izglītību un pēc iestāj-

eksāmeniem. Blakus zinātniskā un mācību darba savienībai šeit pastāvēja dažādu tautību zinātnieku, laicīgo un garīgo fakultāšu, Latvijas un ārzemju zinātnieku sadarbība.

Taču mūsu gaismas pilij, tāpat kā visai latviešu nācijai, sākās melnas dienas. Gandrīz pusgadsimtu Latvijas Universitāti centās iznīdēt divas totalitāras varas. Latviešu inteliģenci, kuras izcilākā daļa strādāja Universitātē, kā Latvijas suverenitātes idejas galveno nesēju vienmēr centās sev garīgi pakļaut, vai, ja tas neizdevās, iznīcināt.

Latvijas Universitātes deformēšana sākās jau 1940. gadā. Rektora prof. Dr. chem. M. Prīmaņa vietā par rektoru nāca mazkompetentais Krievijas saimnieciskais darbinieks J. Paškevičs. Kopā ar nopietniem zinātniekiem ieradās daudzi mazkompetenti mācību spēki, sevišķi sabiedriskajās zinātnēs. Latvijas Universitātes vecie mācību spēki bija padoti staļiniešu garīgajam un fiziskajam represijām. Pēc nepilnīgiem datiem, 1940.—1941. gadā nogalināja vai izveda 13 LU profesorus, 7 docētus, kopā vairāk kā 30 darbiniekus un vairākus desmitus studentu. Gulaga arhipelāgā aizgāja bojā prof. L. Ausējs, prof. P. Delle, prof. E. Dišlers, prof. E. Ziemeļis, prof. J. Plāķis, prof. E. Rumba un citi. Te minu tikai nedaudzus no Golgātas ceļa gājējiem.

Latviešu nāciju viennozīmīgi bija paredzēts iznīcināt vai pārvācot hitleriešu «jaunajā Eiropā». Vācu okupācijas vara bija paredzējusi un arī pakāpeniski īstenoja Latvijas Universitātes likvidāciju. Jau 1941. g. rudenī okupēto Austrumapgabalā ministrs A. Rozenbergs izdeva rīkojumu: «Visas augstskolas Austrumzemes Valsts komisariātā līdz turpmākam slēgt.» Izņēmums bija medicīnas, veterinārijas, lauksaimniecības un tehniskajām fakultātēm.

Pēc Latvijas atbrīvošanas no vācu iekarotājiem Latvijas Universitāte atjaunoja darbību. Liels trieciens mācību spēku korpusam pēckara gados bija staļiniskie t. s. paškritikas vakari, kur visi nopietnākie agrākie zinātnieki un pedagogi bija spiesti publiski atzīt savu līdzšinējo darbību par kļūdainu un piekrist «zinātnes korifeja Staļina visu uzvarošajai mācībai». Taču arī pēc šīm publiskajām inkvizīcijām no darba atlaida baltu filoloģijas pamatlicēju, vēlāk Ļeņina prēmijas laureātu prof. J. Endzelīnu, Latvijas universitātes idejisko tēvu un organizatoru prof. P. Dāli, izcilo folkloristu J. A. Jansonu, izcilāko Latgales vēsturnieku prof. B. Brežgo un daudzus citus. Tika arestēti prof. Sņiķers u. c.

Dziļas rētas Universitātei cirta 1944.—1945. g. emigrācija. Vācu okupācijas vara paredzēja izvest no Latvijas visu radošo inteliģenci. 1944.—1945. gadā no apmēram 150 000 emigrantu apmēram 10 000 bija ar akadēmisko izglītību (ap 15%). No viņiem ap 750 bija zinātnes darbinieki, 2500 inženieri un tehniķi, 650 ķīmiķi, 360 arhitekti, 300 agronomi, ap 4000 skolotāju.

Pēckara gados Latvijas Universitātes mācību spēki veidojās no trim slāņiem. Pirmkārt, bijušie LU mācību spēki vai LU beigušie, kuri papildināja mācību korpusu. Otrkārt, latviešu vai citu tautību mācību spēki, kuri no Krievijas pārcēlās uz Latviju. Treškārt, Latvijas Universitāti pēckara gados beigusi paaudze, kura pašreiz droši tur savās rokās LU darbu. Šo slāņu mācību spēku darba analīze ir speciāla referāta uzdevums. Slavējami, ka Universitātē zinātniskajam darbam sagatavojušies vairāki simti zinātņu kandidāti un desmiti zinātņu doktori.

Latvijas Universitātē šodien ir daudz izcilo zinātnieku. Mācību spēku korpusā 1989. g. 1. septembrī strādāja 818 docētāji, no kuriem 54 bija zinātņu doktora grāds un no tiem 43 — profesora zinātniskais nosaukums. Universitātē strādāja 455 zinātņu kandidāti, tai skaitā 305 docenti un vecākie zinātniskie līdzstrādnieki.

Latvijas Universitātes atjaunotne sākās ar mūsu pašu garīgo atdzimšanu. Vēl dažkārt uzspiestais neostaļiniešu administratīvais un garīgais

jūgs spiež mūs pie zemes. Instrukcijas, centra diktatūra, līdzekļu trūkums, zinātnes vadības birokratizācija un centralizācija bija novedusi pie tā, ka Universitātei vēl pirms nedaudz gadiem nebija tiesību piešķirt nevienam zinātnisku grādu vai zinātnisku nosaukumu. Tagad mēs gatavojam akadēmiski izglītotus cilvēkus 29 nozarēs, bet zinātniskos grādus pagaidām mums ir tiesības piešķirt tikai divās nozarēs — pedagogijā un fizikā, matemātikā (līdz 1940. gadam LU bija tiesības zinātniskos grādus un nosaukumus piešķirt visās savās 11 specialitātēs).

Latvijas Universitātei atjaunojamas pilnas akadēmiskas tiesības, arī tiesības piešķirt visus zinātniskos grādus un nosaukumus, tiesības šeit aizstāvēt disertācijas latviešu valodā un tiesības izsniegt arī attiecīgus dokumentus. Līdz šim tādus izsniedza tikai Maskavas ierēdņi, kuriem nebija nekāda priekšstata ne par Latviju, ne pār tās zinātni. Jau Latvijas Augstskolas atklāšanā pirms 70 gadiem Tautas Padomes prezidents J. Čakste teica: «Brīvā Latvijā var būt tikai brīva augstskola. Brīvi pētīt, brīvi mācīt ir pamatnosacījums arī mūsu jaunai gaismas pilij.» Es ceru, ka mēs esam atguvuši zināmu apziņas un zinātniskā darba brīvību. Taču jāspēr solis tālāk. Ja Latvija ir suverēna, tad arī Latvijas Universitātei jābūt juridiski un garīgi autonomai. LVU jāiegūst Satversmē formulētu un ikdienā īstenotu akadēmisko zinātniskās un mācību darbības brīvību atbilstoši Latvijas vajadzībām.

Izveidotas vairākas jaunas katedras, pārveidotas vecās, radīti jauni pētniecības centri. Tā, Latvijas vēstures katedru 1943. gadā likvidēja hitlerieši, bet 1951. gadā staļinieši. Ar šā gada 1. janvāri tā ir atjaunota. Mūsu auditorijās atkal sāk pūst demokrātijas un akadēmiskās brīvības vēji. Esmu pārliecināts, ka Latvijai pēc pārbūves būs nevis paaugstināta tipa arodskola, bet Universitāte šī vārda vistiešākajā nozīmē. Latvijas Universitātei nav jābūt unitāri politizētai, bet gan tieši Latvijas mācību un zinātnes iestādei, tās galvenajai augstskolai. To nevar neviena cita augstskola.

Liels panākums Latvijas Universitāte guvusi akadēmiski izglītotu cilvēku gatavošanā. Pēckara gados Latvijas Universitāti beiguši 44 317 cilvēki. Klātienē to beiguši caurmērā 69% gadā — vairāk nekā Latvijas Republikā. Tātad 70. gados Latvijas Universitāti beiguši apm. 53 000 akadēmiski izglītotu cilvēku.

Tāpat kā agrāk, arī tagad Latvijas Universitāte sirgst ar ekonomisku nepietiekamību. 1928. gadā, kad būvuzņēmējs K. Morbergs (1844—1928) savus 7 namus novēlēja Latvijas universitātei, Universitātes finansiālais stāvoklis uzlabojās, bet šodien šos īpašumus mēs esam pilnīgi vai daļēji pazaudējuši. Mums jāpanāk šo īpašumu atpakaļatdošana Universitātes rīcībā un jāmeklē jauni Morbergi. Diemžēl jāteic, ka bagātie latvieši ne toreiz, ne tagad pagaidām neseko Morberga paraugam. Morberga fonds toreiz piešķīra 81 stipendiju LU absolventiem, lai viņi papildinātu zināšanas ārzemēs. 11 zinātnieki saņēma Rokfelleras fonda un 14 — A. Humbolta stipendijas. Taču tikai pēc tam, kad 1935. gadā nodibināja zinātniski pētniecisko fondu (1938. g. — 124 000 Ls, pabalstus pētniecībai saņēma 41 zinātnieks. Bez valūtas līdzekļiem nevaram noorganizēt mūsu absolventu pēctudiju papildināšanos ārzemju augstskolās. Zināmas iespējas paveras līdz ar bezvalūtas mācību spēku un studentu starptautisko apmaiņu, — taču tā vēl tikai sākumā. Studiju, pēctudiju un pēcdoktora grāda iegūšanas pētījumu apmaiņai organizējams Latvijas studiju centrs, un šis darbs koordinējams visā pasaulē.

Neapmierinošs ir LU tehniskās apgādātības stāvoklis ar jaunākajām iekārtām un materiāliem. LVU pieder spēcīgs kompjūteru centrs. Taču Latvijas Universitātes darbību ierobežo nepietiekamais ESM skaits un kvalitāte. 1988. gadā izmantojam tikai 54% no nepieciešamo ESM stundu skaita. Nākamgad vajag iegādāties vismaz 60 PESH, bet turpmākajos

piecos gados — ap 350 PESM. Mums jābūtu un jāeksperimentē viss progresīvākais visās zinātņu nozarēs, pat tas, kas vēl nav oficiāli pieņemts.

No Universitātes atdalījies Rīgas Medicīnas institūts, Rīgas Politehniskais institūts un Zinātņu akadēmija. Kaut arī pēdējās pastāvēšana līdzšinējā veidā Latvijā pašreiz tiek diskutēta, nav šaubu, ka visas trīs savu garīgo spēku smēlās Universitātē.

Pirms 70 gadiem Latvijas Augstskolu dibināšanas dienā sveica Helsinku, Kopenhāgenas, Norvēģijas (Kristiānijas), Kembridžas, Edinburgas, Ņujorkas, Hārvarda, Ženēvas, Bernes, Cīrihes, Turīnas, Madrides, Berlīnes, Leipcigas un Lisabonas, Parīzes un ASV universitātes. Šodien, sava 70. dzimšanas dienā, mēs sūtam sveicienu visām universitātēm un visas universitātes, visas augstskolas un zinātnes centrus aicinām uz lietišķu sadarbību par godu zinātnēi un tēvijai, brīvībai, brālībai, vienlīdzībai.

*Prof. Heinrihs Strods*

## ZINĀTNISKĀ INFORMĀCIJA LATVIJĀ

Latvijas zinātnieku apgādātība ar informāciju stipri atpaliek no pasaules līmeņa, tādēļ, lai nodrošinātu normālu zinātnes attīstību, jā rūpējas par bibliotēku komplektēšanu un izmantošanu. Lielākā daļa zinātnisko žurnālu Latvijā tiek saņemta Zinātņu akadēmijas Fundamentālajā bibliotēkā. Praktiski visa valūta zinātnisko žurnālu komplektēšanai tiek piešķirta ZA institūtiem. Esošā kārtība zinātnieku nodrošināšanā ar informāciju, iespējams, nav optimāla, tādēļ Latvijas Zinātnieku savienība ierosina apspriest šo jautājumu un izteikt savus priekšlikumus gan tieši ZA FB darbiniekiem (ZA FB direktoram Jurim Koktam, tel. 228628, 555964, ārzemju literatūras komplektēšanas daļas vadītājam Dainai Puntukai, tel. 210073), gan LZS Padomei (LZS Padomes loceklim Jurim Dzelmem, tel. 323306).

Viena no pirmajām problēmām, par kuru vēlams zināt iespējami plašākas zinātniskās sabiedrības domas, ir: kādus žurnālus un kādā bibliotēkā vajadzētu komplektēt papildus esošajiem un no kādiem varētu atteikties. Iespējams, ka šo jautājumu var noskaidrot ar anketas palīdzību.

Ļoti svarīgi ir nodrošināt ātru zinātniskās literatūras kopēšanu. Fotokopēšana no mikrofišām būtiski atvieglinātu pieeju ārzemju žurnālos publicētajai informācijai. Vēlams paplašināt iespējas strādāt ar žurnāliem, kurus uz ierobežotu laiku (parasti uz 2 nedēļām) atsūta citas PSRS bibliotēkas. Atsūtītos žurnālus vai vismaz to satura rādītājus varētu nosūtīt uz visām ieinteresētajām organizācijām, vienlaikus organizējot vajadzīgo rakstu kopēšanu. Pašlaik visa svarīgākā, sevišķi ārzemju literatūra, koncentrējas ZS FB, bet varētu apspriest jautājumu par citu bibliotēku efektīvāku izmantošanu, literatūras vēl lielāku koncentrēšanu ZA FB, vai arī literatūras glabāšanas decentralizēšanu. Ļoti svarīgs, sevišķi tālākai nākotnei, ir jautājums par skaitļošanas tehnikas izmantošanu informācijas glabāšanai, meklēšanai, pavairošanai un pārsūtīšanai. Elektronisko tīklu izmantošana un informācijas glabāšana uz magnētiskajām lentēm un diskem var būt ļoti efektīva, sevišķi, ja to apvieno ar personālo skaitļotāju izmantošanu. Zinātnes nākotne nav iedomājama bez efektīvas informācijas apstrādes infrastruktūras, tādēļ nekavējoties jāpaplašina skaitļošanas tehnikas izmantošana bibliotēkās. Konkrētā rīcība var būt ļoti dažāda, tādēļ zinātnieku priekšlikumi būtu ļoti vērtīgi un svarīgi Latvijas zinātnes attīstībai.

Zinātnietilpīgas ražošanas organizēšana Latvijā ir galvenais Latvijas ekonomikas attīstības virziens, un šā uzdevuma realizēšanai varam prasīt un sagaidīt arī būtisku valsts finansēšanas palielināšanu informācijas apgādes uzlabošanai. LZS, citu sabiedrisko organizāciju un visu zinātnieku uzdevums ir izstrādāt un apkopot priekšlikumus par konkrētiem pasākumiem, kurus jāveic LPSR Augstākajai Padomei un valdībai zinātnes attīstības nodrošināšanai.

**Juris Dzelme**

## «TEHNIKAS APSKATS»

Latvijas Zinātnieku savienībai labi kontakti izveidojušies ar Latviešu Inženieru apvienību, kuru šeit pazīstam ar žurnāla «Tehnikas Apskats» starpniecību. Tas ir viens no retajiem trimdas izdevumiem, kura pilnu komplektu var lasīt Misiņa bibliotēkā. Žurnāls iznāk kopš 1954. gada, sākumā četras reizes gadā, bet pēdējos 18 gadus — trīs reizes, tā apjoms ir 28 lappuses. 1984. gadā reizē ar simto, jubilejas numuru iznāca arī satura rādītājs par visiem 30 gadiem. Uzrādīti 480 raksti, kuru autori ir 182 ievērojami trimdas zinātnes un tehnikas darbinieki. No Rīgas žurnālā publicējušies tikai arhitekti Dz. Driba un A. Holcmanis, arheologs E. Mugarēvičs un kultūrvēsturnieks J. Stradiņš. Rakstu tematika nav atstājusi nepamanītu nevienu no modernās zinātnes virzieniem — tas liecina, ka latvieši ir klāt visur, gan kosmosa pētījumos un kodolenerģētikā, gan datortehnikā, progresīvajā lauksaimniecībā un ekoloģijā.

Sevišķi interesanta tagad, kad notiek strauja tuvināšanās ar trimdas tautiešiem, ir «Hronika». Te ir reģistrēti vairāk nekā 1500 zinātnisko grādu ieguvēji dažādu zemju universitātes, pastāstīts par ap 800 kolēģiem visā pasaulē (ASV ap 350, Kanādā — 200, Austrālijā — 100, Eiropā arī ap 100). Plašāki raksti velīti Pasaules Brīvo Latviešu apvienības Kultūras fonda laureātiem, Tautas balvas un Kr. Barona prēmijas ieguvējiem, arī nekroloģiem.

Žurnālu rediģējuši K. Ieleja un A. Spurmanis (kopš 1966. gada viņš viens pats). Pēc ilggadīgā redaktora Aleksandra Spurmana nāves 1988. g. 14. maijā žurnāla tālāko veidošanu ir uzņēmis būvzinātnieks Jānis Paliņš. Pašreiz par redaktoriem darbojas Dr. V. Asarītis (mehānika), Dr. N. Bojārs (kosmoloģija), S. Borbals (arhitektūra), prof. A. Dreimanis (ģeoloģija), prof. I. Freibergs (datortehnika), R. O. Jakobsons (farmācija), prof. E. Leimanis (matemātika), prof. J. Lielmežs (ķīmija), prof. J. Skujiņš (ekoloģija). Par valodu un terminoloģiju atbild M. V. Asarītis, bet tehnisko rediģēšanu nodrošina L. V. Jansons.

Apstākļiem Latvijā mainoties, žurnāla redakcijai meklējusi jaunu pieeju rakstu komplektēšanā. Būtu vēlams saņemt vairāk rakstus no Latvijas. Savukārt trimdas zinātniekiem būs iespējas publicēties LZS žurnālā «Zinātne un Mēs» (bij. «Zinātne un Tehnika»). Ar tādu mērķi prof. Imants Freibergs ir piekritis kļūt par žurnāla «Zinātne un Mēs» redakcijas locekli, bet man ir uzticētas «Tehnikas Apskata» korespondenta-redaktora funkcijas.

Visus 35 gadus redakcija un līdzstrādnieki darbojušies bez atlīdzības, tādēļ žurnāla cena ir zema, tikai 2,50 ASV dolāri. Toties viena numura atsūtīšana šurp pārsniedz šo summu trīskārt. Tātad, lai nodrošinātu parakstīšanos uz «Tehnikas Apskatu» par pieņemamu cenu Latvijā, ir jāmeklē iespēja sūtīt lielāku skaitu eksemplāru pakās vai arī jāorganizē drukāšana no kompaktdiskiem šeit.

**Andris Krēšlīņš**

Par šajā informācijā skartajiem jautājumiem rakstiet: 226335 Rīgā, Kaļķu ielā 1, RPI, ICF, A. Krēšlīņam, vai zvaniet pa tālruni 615191.

## ARVIDA GRIGUĻA PIEMIŅAI

5. oktobrī noslēdzās Tautas rakstnieka, PSRS un Latvijas PSR Valsts prēmiju laureāta, LPSR Zinātņu akadēmijas akadēmiķa Arvida Grigūļa mūžs. Mūžs, kas aizsākās 1906. g. 12. oktobrī Limbažiem tuvajā Lādes pagastā un kas līdz pēdējam elpas vilcienam atdots literatūrai. Tikko iemācījies lasīt, mazais Arvids sāka uzlūkot grāmatu par lielu vērtību. Grāmatai piederēja arī Tautas rakstnieka pēdējais dzīves cēliens, kad, spītējot redzes zušanai un citām fiziskām likstām, pašreizējā laikā tapa latviešu periodikas vēstures manuskripts. Bet starp pirmo — lasīto un pēdējo — rakstīto grāmatu ir lielās, raibās, vēsturiskiem notikumiem bagātās dzīves astoņi gadu desmiti ar apņemšanos Rīgas bibliotēkās un naktstundās mazās, irētās istabiņās izlasīt visu, kas latviešu

valodā publicēts, ar mācībām Juridiskajā fakultātē, ar Lielā Tēvijas kara asiņu un dubļu jūru izbrīšanu, ar turpat četrdesmit gadus ilgu pedagoga darbu Filoloģijas fakultātē, ar daudziem un dažādiem sabiedriskiem pienākumiem un ar nepagurstošu, ārkārtīgi intensīvu darbību rakstniecībā un literatūras vēsturē. Tas bija prasīga, viršīgā darba cilvēka mūžs, kas iemiesojies dzejoļu krājumos, lugās, romānos, stāstos un novelēs, esējās, grāmatās bērniem, literatūrkritiskos apcerējumos, tulkojumos. To vidū ir sacerējumi, kur mākslinieciskais pakļauts politiskas konjunktūras diktātam, bet ir arī nezdūdošas, mūsu kultūras apcirkņos saglabājamās vērtības. Arvīda Grigūļa lirika ar dziļo ietiekšanos cilvēka intīmo jūtu daudzveidībā, ilgās pēc mīlestības, pēc skaistuma, pēc dvēseles harmonijas. So lirisko līniju caurauž īpatna grīguliska smeldze, nereti traģisku tonu akcentācija un poētiski daudzveidīgas filozofiskas atziņas, to aizsāka 20.—30. gadu dzejoļu krājumi «Reportiera piezīmes», «Imitācija un sirds», romāns «Cilvēki dārzā» un turpināja Lielā Tēvijas kara gadu dzeja, turpināja 60. gados drāma «Savu lodi nedzird» un dzejoļu krājums «Rudens lietus», 70. gados — literāri poētiskās atmiņas «Sarkans pilādžkoks likst pāri straumei», 80. gados — esejas «Vēstules dzejnieci Kamilai» un «Labvakar, Kamila!» Ne reizi vien apcerēdams mākslas un dzīves, dzejas un lasītāja savstarpējo attieksmju lokus, Arvīds Grigulis nonāca pie secinājuma, ka ir nepieciešams

Uzrakstīt dzeju,  
Kas pašķir sniega klaju  
Sniegpulkstenītim!  
Uzrakstīt tādu dzeju,  
Ko tev piesaukt nestundā!

Tādu dzeju, kas palīdz izprast cilvēka sāpes un ilgas, mums atstājis arī Arvīds Grigulis.

Biruta Gudriķe

#### AKADĒMIKA ALFONA KROĢERA (1923.—1989.) PIEMIŅAI

Izsekojot akadēmiķa, profesora, tehnisko zinātņu doktora Alfona KROĢERA dzīves gaitām, redzam, ka viņš ir dzimis rīdzinieks (1923. gada Ziemassvētkos) un visu savu mūžu bijis saistīts ar Rīgu. Viņš mācījies Rīgas I. vidusskolā, LVU Mehānikas fakultātē un no 1946. gada strādājis mūsu Zinātņu akadēmijā, noiedams vairāk nekā 40 gadu garu darba ceļu no laboranta līdz Fizikālās enerģētikas institūta direktoram, fizikas un tehnikas nodaļas akadēmiskim sekretāram un daudziem citiem pienākumiem.

Sodien laikam Latvijā nav tādu elektrotehnikas virzienu, ar kuriem nebūtu saistīts prof. A. KROĢERA vārds. Sākot jaunībā nodarboties ar pusvadītāju taisngriežiem, viņš izvērta šo darbu kā pusvadītāju pārveidotāju teorētiskos pamatus, radot vienotu teorētisko bāzi inženiertehniskiem aprēķiniem elektrofizikā. Lielais zinātniskais mantojums ir pieejams vairākās akadēmiķa monogrāfijās, pēdējo no kurām patreiz apkopo viņa skolnieki.

Zinātniskais talants, isti latviskā iejūtība un takts saskarsmē ar cilvēkiem radīja to lielo skolnieku, draugu un paziņu pulku, kuri vienmēr bija līdzās prof. A. KROĢERIM. Viņa vārds kā Latvijas zinātnes pārstāvim ir izskanējis arī tālu pasaulē, un daudzi mūsu kontakti ar kolēģiem pusvadītāju fizikas jomā no Japānas līdz ASV ir prof. A. KROĢERA iedibināti.

Nozīmīgs bija arī prof. A. KROĢERA darbs daudzajās zinātniskajās padomēs un komisijās, kur ar savu zinātnieka pieredzi un autoritāti viņš vienmēr seknēja Latvijas zinātnes prestiža nostiprināšanos. Tā viens no viņa pēdējiem darbiem bija komisijas vadīšana Latvijas enerģētikas attīstības koncepcijas izstrādāšanā republikas jaunās ekonomiskās attīstības programmas ietvaros.

1989. gada 22. aprīlī no mums pārāgri spēku briedumā aizgājis ievērojams latviešu zinātnieks, liels zinātnes organizators, augsta pienākuma cilvēks, daudzu nepabeigtu ieceru cilvēks, kas visu savu dzīvi līdz pēdējam dienām ir atdevis savas Dzimtenes labā.

J. Ekmanis

#### КОММЮНИКЕ АССОЦИАЦИИ «BAL TICUM»

25 ноября 1989 г. в Вильнюсе состоялось совещание ассоциации Союзов ученых Эстонии, Латвии и Литвы «Balticum» с целью выработать общую позицию относительно перспективы перестройки и развития науки в процессе восстановления государственной независимости

республик и в условиях становления экономической самостоятельности. Обсуждались основные аспекты организации и финансирования науки. Участники совещания пришли к следующим выводам:

1. Организацию и управление научными структурами необходимо осуществлять на демократических основах в сотрудничестве парламента и научной общественности. Законодательная и контролирующая система управления наукой должна способствовать самоориентации науки на мировой уровень и нужды республик.

2. Исходя из оправдавших себя примеров ведущих зарубежных стран, считаем целесообразным эволюционирование Академий Наук республик из государственных учреждений в общественные организации, не претендующие на выполнение функций распределения финансов и управления наукой.

3. Необходимо в ближайшие сроки произвести ревизию номенклатуры научных степеней и системы их присуждения, с целью создания единой системы для всех трех республик. Степени должны присуждаться Учеными советами научных учреждений без применения многоступенчатых бюрократических процедур.

4. Научную работу реформировать таким образом, чтобы основными субъектами научной деятельности стали научные работники и творческие группы. Финансирование их производится непосредственно из бюджета или различных фондов в основном на конкурсной основе. Сохранение существующих научных структур в переходной период гарантируется базовым финансированием.

5. Во всех этапах научной работы исполнитель темы с источниками финансирования связан непосредственно. Любые административные структуры могут выполнять только функции обеспечения условий работы.

6. Целесообразно возобновление ранее существовавшего совместного научно-общественного периодического печатного издания «Revue Baltique». Поддерживать инициативу создания совместной профессиональной печати, в частности содействовать созданию физического научного журнала «Baltic Physics» и других специализированных журналов.

7. Решено организовать научную конференцию «Balticum 90» для обсуждения и детализации выше сформулированных проблем.

От Союза ученых Эстонии

VLADIMIR MURK

От Союза ученых Латвии

ELMARS GRĒNS

От Союза ученых Литвы

BRONISLOVAS KUZMICKAS

Vilhelms Ļuta

## KUR PALIEK PAPIRS?

1990. gada janvārī Latvija pirmoreiz savā pastāvēšanas vēsturē izjuta papīra badu — vairākas dienas neiznāca republikas laikraksti. No divdesmitā gadsimta pēkšņi tikām atsievisti drūmajā pagātnes tumsībā. Tas viss nāca tik apstulbinoši negaidīti, ka, šo ziņu saņemot, pat mute palika vaļā. Kā vispār iespējama šāda nejēdzība?

Latvijā vidēji katram iedzīvotājam saražo 51 kg papīra. Visā valstī šis rādītājs ir tikai 22 kg. Tātad mūsu republika ar papīru ir vismaz divreiz bagātāka par Savienību. Bet tavu brīnumu: Savienības avīzes iznāk, toties republikas — ne. Tātad divi reizi divi šoreiz nav vis četri, bet gan pieci.

Ļoti aizdomīgs šķita arī drukas aizlieguma pēkšņums. Kā tā uzreiz visās Latvijas tipogrāfijās vienā dienā, vienā stundā var pazust visi papīra krājumi? Nu nekādas loģikas!

Valdības pavēlē aizliegt iespīest izdevumus īpaši bezjēdzīga šķita, piemēram, attiecībā pret mazzirāžas avīzi «Latvijas Papīrnieks», kura pārstāv republikas papīrrūpniecību. Varbūt kāds iedomājās, ka papīrfabrikas vairs nav spējīgas ar papīru apgādāt pat savu laikrakstu? Diez vai. Visticamāk, ka «augša» kārtējo reizi uzsāka ciniņu ar sekām, nevis cēloņiem.

Piedzīvotais paradokss ar papīru izskaidrojams ar mākslīgi radīto sadales mehānismu. Sadales varasvīri no centra tikai vārdos atzīst sociālisma lozungu — katram pēc padarītā darba —, bet praksē pielieto tikai nonivilēto sadali «pēc deguniem». Pastāvot šādam sadales mehānismam, drēbnieks vienmēr dzīvos bez uzvalka un kurpnieks staigās bez kurpēm.

Papīrs ir pakļauts visvarenajiem centra dalītājiem. Un, kur Vissavienības «katls», tur, protams, deficīts. Bada pātaga taču tik ērta nepaklausīgo un citādi domājošo dancināšanai. Kad Latvijā ieminējās par ekoloģiski kaitīgās Slokas celulozes un papīra fabrikas slēgšanu, no Maskavas tūlīt atskanēja barga balss: «Pamēģiniet tik izrikties bez mūsu ziņas. Mēs jums nogriezīsim papīra limitu.» Tātad valda spēka apziņa: mēs jums parādīsim, kur vēži ziemo.

Sadales resors dara visu, lai produkcijas ražotājs nebūtu izgatavotās produkcijas saimnieks. Joprojām spēkā birokrātijas visdrošākais princips: vieniem ir tiesības tikai ražot, otriem — saražoto pārdalīt. Tāpat kā agrākajos kungu laikos.

Situācija ir pārlieku pesimistiska. Pat, ja Latvijā ražotu, teiksim, desmit reizes vairāk papīra nekā šolaik, nav nekādas garantijas, ka tipogrāfijas tādēļ uzreiz varētu drukāt ar pilnu jaudu. Liekā produkcija tāpat zustu Vissavienības lielajā «katlā». Republikai šobrīd nav svarīgi, cik tā saražo, svarīgi cik lielus limitus tā spēj «izsist».

Daudz putras savārits ar, tā saucamo, specializāciju. Centram tā šķiet ļoti izdevīga. Un, ja reģioni šīs specializācijas dēļ iebrauc purvā, tad centrs, protams, mazgā rokas nevainībā. Sak, uz vietām jau neprot saimniekot. Istās aunagalvas.

Latvijas papīrfabrikas 78 procentus savas produkcijas izved uz citām republikām. Pretī tiek saņemti Vissavienības ražojumi.

Kāda ir šo pārvaldījumu struktūra? Latvijā ievēd apmēram deviņi tūkstoši tonnu avižu papīra un tikpat daudz ofseta un tipogrāfijas papīra. (Vajadzības pēc šīs produkcijas tiek segtas par 60—70 procentiem). Ievēd arī cita veida papīru. Kopievedums ik gadus sasniedz 52 tūkstošus tonnu. No Latvijas izved ap trīs tūkstoši tonnām plāno tipogrāfijas papīru, tūkstoš tonnu cigarešu acetāta filtru ietīšanas papīra, daudz dažādu cita veida papīra izstrādājumu. Kopējais papīra izvedums pārsniedz

108 tūkstošus tonnu. Var vēlreiz secināt, ka Latvijā nevajadzētu būt papīra badam. Taču no šī secinājuma vieglāk jau nepaliek. Birokrātijai izdarījusi visu, lai loģiskais kļūtu neloģisks.

Pateicoties birokrātijai, valstī daudz kas tā samudžināts, ka ne at- mudžināt. Daudzus gadus pastāvēja limiti avižu un žurnālu abonēšanai. Bet ko liecina statistikas dati par avižu papīru? Vidēji katram cilvēkam gadā saražoti 5,4 kg avižu papīra, bet patērēti tikai 4,1 kg. Tātad avižu papīru (apmēram ceturtdaļu) izmantojam kaut kur citur vai vienkārši eksportējam un vienlaikus apgalvojam, ka mums šīs produkcijas trūkst. Tas viss atgādina diķa duļķošanu, lai vieglāk varētu zvejot. Zvejot to, kas pienākas tautai.

Vai valstī pastāv problēmas ar papīra ražošanu? Protams, pastāv. Turklāt visai sarežģītas. (Cik labi būtu, ja šīs problēmas vēl vairāk nesarežģītu birokrātiskais sadales mehānisms!) Papīrrūpniecības stāvoklis valstī ir visai bēdīgs. Iekārtas nolietotas, tehnoloģija atpalikusi. Stagnācijas gados kapitālieguldījumi nozarei samazināti līdz minimumam, celt- nīcības montāžas darbi sarukuši uz pusi. Un šobrīd velti cerēt, ka nozarē stāvoklis drīz mainīsies uz labo pusi. Papīrražošanas mašīnbūve valstī ir pavisam vāja, bet importa iekārtu iegādei pietrūkst valūtas. Papīrrūp- nīcības nozarē tikai pieci procenti mašīnu atbilst mūsdienu tehniskajam līmenim. Mūsu finansisti, skaitot kapeikas, aizmirst, ka līdzekļus optimāli pārdalot, jau tuvākā laikā peļņu varētu desmitkārtot.

Nozares plāni netiek nodrošināti ar materiāli tehnisko bāzi. Līdz ar to nav arī garantijas normālai ražošanai.

Ir republikā, ir visā valstī papīrrūpniecību vajadzētu rekonstruēt pašos pamatos. Vajadzētu palielināt ražošanas jaudas. Bez ārzemju firmu palī- dzības to nepaveikt. Griboš negriboš beidzot jāsāk apgūt menedžeru mākslu.

Papīrražošanas nozarei, kas ražo kultūras maizi — papīru, jādod prioritāte. Papīra deficīts liek to darīt. Arī turpmāk pieļaut papīra defi- citu nozīmē apdraudēt tālāku kultūras attīstību.

Papīram, kas iemieso sevī iepriekšējā cilvēku darba sintēzi ar rīt- dienas prātu un sirds darbu, vajag gādīgu, domājošu saimnieku. Tādu, kurš vadīsies ne no birokrātiskām instrukcijām, bet no vesela saprāta un tautas interesēm.

H. Strods,  
professors

## TOP ENCIKLOPĒDISKA MONOGRĀFIJA

LVU Latvijas vēstures katedra, LZS un asociācija «Latvija un lat- vieši pasaulē» sākusi izstrādāt darbu «Latviešu zinātne un kultūra ārze- mēs 1940.—1990.» Kolektīvā monogrāfija iekārtota kā pirmais apkopo- jošais pētījums šajā jomā, nolūka atklāt latviešu un citu Latvijas cilmes tautu pārstāvju ieguldījumu zinātnes un kultūras jomā ārpus Latvijas robežām pēc otrā pasaules kara un līdz mūsu dienām. Grāmata sastāvētu no vairākām nodaļām, pie kurām jau strādā 17 autori kā Latvijā tā ār- pus tās.

Nodaļu uzrakstīšanai izmantosim visu pieejamo literatūru, arhīvu ma- teriālus, atmiņu pierakstus un paša autora novērojumus, kā arī citus avo- tus (fotoattēli, zīmējumi u. c.). Manuskripta katras lappuses parindēs tiks sniegtas atsauces uz visiem šiem avotiem un literatūru pieņemtā kārtībā.

Nodaļas ievadā tiks sniegts īss iepriekš veikto pētījumu apskats un avotu analīze. Apskatītas zinātniskās iestādes (firmas) kurās vai kuru



uzdevuma veikti pētījumi, minēti pētnieki, norādot viņu adreses un dzīves gadus, ieņemamos amatus. Plašāk tiks analizēti pētījumi, kuri devuši sevišķu ieguldījumu zinātnē un kultūrā, arī norādot to publikācijas un vietas (fabrikas, rūpnīcas, laboratorijas), kurās pētījumi ieviesti praksē. Būtu minamas zinātniskās skolas un zinātniskā pēctecība. Apskatāms pētījumu novērtējums literatūrā un presē un vērtējums mūsdienās kā zemē, kur šie pētījumi (kultūras sasniegumi) veikti, tā ārzemēs. Noslēgumā tiks doti īsi secinājumi un salīdzinājumi. Nodaļas manuskriptam būs pievienotas fotogrāfijas, rasējumi, tabulas aprēķini, kuri raksturotu ieguldījumu zinātnē un kultūrā. Nodaļu iesniegs LU Latvijas vēstures katedrā divos eksemplāros ar autora parakstu, apmēram vienas autorloknes apmērā līdz 1990. gada beigām. Lūdzam pieteikties autorus vēl vakantajās zinātnes nozarēs.

Metodiskus norādījumus autoriem sniedz LU Latvijas vēstures katedra, Rīgā, Ļeņina ielā 32. (III stāvā). Tel. 282297. Darba koordinators vēst. zin. kand. Ā. Puriņš.

#### GRĀMATAS «LATVIEŠU ZINĀTNE UN KULTŪRA ĀRZEMĒS 1945.—1990.» STRUKTŪRA UN AUTORI

1. Ievads
2. Literatūras un avotu apskats.
3. Humanitārās zinātnes.
  - 3.1. Latviešu valodniecība. V. Rūķe-Draviņa.
  - 3.2. Latviešu literatūra.
  - 3.3. Filozofija.
  - 3.4. Vēsture.
  - 3.5. Ekonomika.
  - 3.6. Politoloģija.
  - 3.7. Jurisprudence. J. Apsītis.
  - 3.8. Folkloristika.
  - 3.9. Pedagoģija.
  - 3.10. Psiholoģija.
  - 3.11. Mūzika. A. Klotiņš.
  - 3.12. Arheoloģija. E. Mugurēvičs.
  - 3.13. Etnogrāfija. I. Priedīte.
4. Tehniskās zinātnes.
  - 4.1. Fizika. Eiduss.
  - 4.2. Matemātika. L. Reiziņš.
  - 4.3. Arhitektūra. J. Dripe.
  - 4.4. Mehānika. A. Krēsliņš.
  - 4.5. Kibernētika. A. Krēsliņš.
  - 4.6. Mašīnbūvniecība. A. Krēsliņš.
  - 4.7. Siltumtehnikā. A. Krēsliņš.
  - 4.8. Pusvadītāji. A. Krēsliņš.
5. Dabas zinātnes.
  - 5.1. Bioloģija, mikrobioloģija.
  - 5.2. Ģeogrāfija, kartogrāfija. O. Ābolišs, G. Berkļavs, J. Strauhmanis.
  - 5.3. Organiskā sintēze.
  - 5.4. Ķīmija un farmācija. J. Stradiņš, Lielmežs.
  - 5.5. Medicīna.
  - 5.6. Fiziskā kultūra un sports.
  - 5.7. Ģeodēzija.
  - 5.8. Ģeoloģija. O. Āboliņš, G. Berkļavs, J. Strauhmanis.
  - 5.9. Botānika.
  - 5.10. Zooloģija.
  - 5.11. Lauksaimniecības zinātne.
  - 5.12. Veterinārija.

Redkolēģija: *Evalds Mugurēvičs* (atb. redaktors), *Jurijs Artjuhs*, *Elmārs Beķeris*, *Mārtiņš Beķers*, *Juris Ekmanis*, *Jānis Graudonis*, *Jānis Kļava*, *Oskars Martinsons*, *Ruta Skudra*.  
Redaktors *Vilhelms Ļuta*.

Информативный бюллетень «Зинатнес Вестнесис» («Вестник науки») АН ЛатвССР и Союза ученых Латвии.

Издательство «Зинатне» АН ЛатвССР, 226530 г. Рига, ул. Тургенева, 19. На латышском и русском языках.

Nodots salikšanai 11.01.90. Parakstīts iespiešanai 29.01.90. JT 18002. Formāts 70×108/16. Tipogrāfijas papīrs Nr. 1. Augstspiedums. 1 uzsk. iespiedl., 1,4 uzsk. krāsu nov., 1,58 izd. l. Metiens 2000 eks. Pasūt. Nr. 28-1. Maksā 30 k. Redakcijas adrese: 226530 PDP Rīgā, Turgeneva ielā 19, tel. 225164. Iespiests tipogrāfijā «Cīņa», 226011 PDP Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40.

© Izdevniecība «Zinātne», «Zinātnes Vēstnesis», 1989.